लिम्बु मातृभाषा पाठ्यक्रम कार्यान्वयनको अवस्था

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्ष पाठ्यक्रम तथा मुल्याङ्कन बिशिष्ठीकरण बिषयको आंशिक आवश्यकता पुरा गर्नको लागि प्रस्तुत शोधपत्र

शोधकर्ता

चलन चन्द्र कन्दङ्गवा

परीक्षा रोल नं. २८००१४/२०६७

त्रि.वि.दर्ता नं. ९-२-२४०-२९७-२००५

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय

पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन शिक्षण बिभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०६९

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

शिक्षाशास्त्र केन्द्रिय विभाग

पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन शिक्षण विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र केन्द्रिय विभाग कीर्तिपुर काठमाडौं स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्ष पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विशिष्ठीकरण विषयका छात्र **चलन चन्द्र कन्दङ्गवाले** मेरो प्रत्यक्ष निर्देशनमा रही **"लिम्बु मातृभाषा पाठ्क्रम कार्यान्वयनको अवस्था"** शीर्षकमा आवश्यक शोध प्रतिवेदन तयार गर्नु भएकोले उहाँको लेखन कार्यमा म सन्तुष्ट छु। यसैले आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु।

मिति २०६९/ ४ / १९

....

उप प्रा.देवी प्रसाद भट्टराई

शोध निर्देशक

शिक्षा शास्त्र संकाय पाठ्यक्रम

तथा मूल्याङ्कन विभाग

कीर्तिपुर, काठमाण्डौ

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

शिक्षाशास्त्र संकाय

पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन शिक्षण विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र केन्द्रिय विभाग कीर्तिपुर स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्ष पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विशिष्टीकरण विषयका छात्र **चलन चन्द्र कन्दङ्गवाले "लिम्बु मातृभाषा पाठ्यक्रम कार्यान्वयनको अवस्था"** शोध शीर्षकमा शोध प्रतिवेदन तयार गरी आवश्यक मूल्याङ्कन गर्न स्वीकृतिका साथ यस समितिमा पेश गरिएकोमा स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति — हस्ताक्षर

प्राध्यापक स्वयम प्रकाश जबरा ....
(विभागिय प्रमुख)

उप-प्राध्यापक देवी प्रसाद भट्टराई ....
(शोध निर्देशक)

वाह्य सुपरिवेक्षक ....
प्रा.डा. तीर्थराज पराजुली

वाह्य सुपरिवेक्षक ....
....

मितिः २०६९/०४/२८

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र केन्द्रिय विभाग, स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्ष पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विशिष्ठीकरण विषयको आंशिक आवश्यकता पुरा गर्नको लागि यो शोध पत्र तयार गरिएको हो । यस कार्यको लागि अमूल्य समय दिएर शोध निर्देशन गर्नु हुने आदरणीय गुरु उपप्राध्यापक देवी प्रसाद भट्टराई ज्यू प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्न चाहन्छु । त्यस्तै यस कार्यमा रचनात्मक सहयोग सल्लाह र उत्प्रेरणा प्रदान गर्नुहुने आदरणीय गुरु तथा विभागिय प्रमुख प्रा. स्वम प्रकाश जबरा, सह प्रा. जर्नादन घिमिरे, उप प्रा.ध्रुब प्रसाद न्यूरे, उप प्रा. रविन्द्र सिवाकोटी, उप प्रा. किरणराम रञ्जितकार ज्यूहरु प्रति कृतज्ञ छु ।

अध्ययनको क्रममा आवश्यक सूचनाहरु उपलब्ध गराएर सहयोग गरिदिनुहुने नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठानका प्राज्ञ अमर तुम्याहाङ, सहयोग समाज नेपाल दाङका अध्यक्ष खोपीराम चौधरी, भाषिक अनुसन्धानकर्ता सह प्रा. डा. गोविन्द तुम्वाहाङ्ग, दिलेन्द्र सुब्वा, पदम यावो, येहाङ लावती, अर्जुनबाबु मावोहाङ प्रति हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

त्यस्तै मलाई उच्च शिक्षा हासिल गरी यस शोध कार्यमा पुग्न सदैव सहयोग र हौसला प्रदान गर्नु हुने मेरा प्रेरणाका श्रोत पुजनिय हजुरबुबा, हजुरआमा, आमा, बुबा र काका काकी प्रति कृतज्ञ छु । त्यस्तै सदैव प्रेरणा प्रदान गर्नुहुने दाजुभाई तथा दिदी बहिनीहरु प्रति धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

यो शोध पत्र तयार पार्ने क्रममा विभिन्न छलफल, अन्तरक्रिया, सहयोग र सद्भाव प्रदान गर्नु हुने मित्रहरु आङवुहाङ अवोध अविरल, गोपाल लिम्बु लाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु । अन्त्यमा यस शोध प्रतिवेदनलाई पूर्णरुपमा टाईपिङ्ग गरिदिनुहुने गोचाली साईबर प्वाइन्ट दाङका मित्रहरु लक्ष्मण र कमल चौधरी तथा दिपक निरौलालाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

चलन चन्द्र कन्दङ्गवा

शोधसार

नेपाल एक बहुजातिय, बहुधार्मिक, बहुसांस्कृति तथा बहुभाषिक मुलुक हो । नेपालमा १०२ को संख्यामा विभिन्न जातजातिहरु तथा ९२ भन्दा बढी भाषा भाषिका मानिसहरु बसोबास गर्दछन् । कुनै पनि देशको पहिचान भनेको त्यो देशका आदिवासी जनजाति तथा उनीहरुको भाषा धर्म संस्कृति र मौलिक पहिचान नै हो । नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ ले नेपालमा बोलिने सबै भाषाहरु नेपालका राष्ट्रभाषाहरु हुन भनी परिभाषित गरेको छ । यसै गरी संयुक्त राष्ट्रसंघ तथा विभिन्न संघसंस्थाहरुले पनि भाषाको संरक्षण र विकास गर्न विभिन्न सन्धि तथा अनुबन्धहरुमा नेपाल सरकारले हस्ताक्षर गरिसकेको सर्न्दभमा नेपालका विभिन्न जातजातिका मानिसहरुले बोल्ने विभिन्न भाषाहरुको जुन रुपमा विकास हुनुपर्ने हुन सकिरहेको छैन । यसो हुनका धेरै कारणहरु छन् । कुनै पनि भाषाको विकासमा त्यस भाषाको पठनपाठन तथा पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकले पनि महत्वपूर्ण निर्वाह गर्दछ । यसै सवालमा “लिम्बु मातृभाषा पाठ्यक्रम कार्यान्वयनको अवस्था” शिर्षकमा केन्द्रित रही यो अध्ययन गरिएको थियो । यस अध्ययनको उद्देश्य तेह्रथुम जिल्ला चुहान्डाडा गा.वि.स.का विभिन्न चारवटा विद्यालयमा सञ्चालित लिम्बु भाषा पाठ्यक्रम कसरी कार्यान्वयन भइरहेका छ भनी विभिन्न पक्षहरु, भौतिक, प्रशासनिक र शैक्षिक पूर्वाधार, पाठ्यवस्तु, शिक्षणसिकाइ क्रियाकलाप, सामग्री, मूल्याङ्कन प्रकृया र सरोकारवालाहरुको धारणा आदिको माध्यमबाट पत्ता लगाउनु रहेको थियो ।

यस अध्ययनको उद्देश्य अनुरुप सुचना संकलन गर्नका लागि छनौटमा परेका विद्यालयका विषय शिक्षक, बिषयविज्ञ तथा विद्यार्थीहरुलाई खुल्ला प्रश्नावली, तथा लक्षित समूह छलफल निर्देशिका एवं अवलोकन अनुसूची प्रदान गरिएको थियो । अध्ययनबाट प्राप्त निश्कर्षहरुलाई गुणात्मक तथा परिमाणात्मक विधिबाट विश्लेषण र व्याख्या गरिएको थियो ।

यो अध्ययन अन्तर्गत विषयविज्ञ जो लिम्बु मातृभाषाको पाठ्यक्रम निर्माता थिए । भाषाविदहरु थिए उनीहरुबाट प्राप्त प्रतिक्रिया अनुसार पाठ्यक्रम कार्यान्वयनको पहिलो तह भनेको विद्यालयको भौतिक, प्रशासनिक र शैक्षिक पूर्वाधार हो । विषयविज्ञहरुले नमूना छनौटका चारवटा विद्यालय भन्दा पनि समग्र कार्यक्रम लागु भएका विद्यालयको अवस्थालाई दर्शाउन खोजेका थिए । उनीहरुका अनुसार लिम्बु मातृभाषा कार्यक्रम लागु गर्न विद्यालयहरुमा भौतिक, प्रशासनिक र शैक्षिक पूर्वाधार प्रर्याप्त छ तर सम्बन्धित पक्षको वेवास्ता तथा विद्यालयहरुमा शिक्षक दरवन्दीको अभावका कारण तथा शिक्षकहरुमा बिषयवस्तुको पर्याप्त ज्ञानको अभावका कारण लिम्बु मातृभाषा पाठ्यक्रम कार्यान्वयनको अवस्था कमजोर देखिन्छ । साथै बिषय शिक्षकहरुका अनुसार पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तकहरु समयमानै विद्यालयमा नपुग्ने, शिक्षण सामग्री तथा विधिहरु अस्पष्ट निर्देशनका कारण आशा गरे अनुसार पाठ्यक्रम कार्यान्वयन हुन सकेको छैन । त्यसै गरी उनीहरुको अनुसार बढी मात्रामा नेपाली भाषा तथा अंग्रेजी भाषाको प्रभाव

एवं वर्तमान मूल्याङ्कन प्रणाली त्रुटीपूर्ण रहनुले पनि आशा गरे अनुसार पााठ्यक्रम कार्यान्वय हुन सकिरहेको छैन । यसका लागि सबै जिम्मेवार ढंगले लाग्नु पर्दछ । त्यसैगरी विद्यार्थी छलफलबाट प्राप्त निश्कर्ष अनुसार नेपाली तथा अंग्रेजी भाषाको तुलनामा आफ्नो मातृभाषा सिक्न गाह्रो हुने तथा चित्रात्मक ज्ञान दिन गाह्रो हुने कारण मातृभाषा प्रति कम आकर्षण छ ।

अन्त्यमा घर बालबालिको पहिलो पाठशाला हो । घरमा सिकेको भाषा उसको आधारस्तम्भ हो । हालसम्मका भाषिक अनुसन्धानहरुले के देखाउँछ भने यदि कुनै बालकले उसको आफ्नो मातृभाषा जानेको छ भने उसले दोस्रो र तेस्रो भाषा पनि सहजै सिक्न सक्छ । यस कारण आजको आधुनिक युगमा आफ्नो पहिचान कायम राख्न विभिन्न समुदायको मातृभाषाको संरक्षण गर्न उनीहरुको भाषामा पठनपाठन हुनु अति आवश्यक छ ।

विषय सूची

	पेज नं.
सिफारिस पत्र	i
स्वीकृति पत्र	ii
कृतज्ञता ज्ञापन	iii
शोधसार	iv
तालिका सूची	v
अध्याय एक : परिचय	**१-९**
१.१ पृष्ठभूमि	१
१.१.१ लिम्बु जातिको परिचय	३
१.१.२ स्थान परिचय	३
१.१.३ लिम्बु मातृभाषा पाठ्यक्रमको परिचय	४
१.२ समस्याको कथन	६
१.३ अध्ययनको औचित्य	६
१.४ अध्ययनको उद्देश्य	७
१.५ अनुसन्धान प्रश्नहरु	७
१.६ अध्ययनको सिमाङ्कन	८
१.७ महत्वपूर्ण शब्दावलीको परिभाषा	९
अध्याय दुई : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	**१०-२१**
२.१ सैद्धान्तिक साहित्यको समीक्षा	१०
२.१.१ सैद्धान्तिक आधार	१३
२.१.१.१R. C. Anderson: Schema Theory of Learning	१३
२.१.१.२ लेभ भिगोट्स्की : सामाजिक सांस्कृतिक सिद्धान्त	१४
२.२ विषयगत साहित्यको अध्ययन	१४
२.२.१ लिम्बु भाषामा भएको विकास क्रम र कृतिहरुको विकास	१६
२.३ अवधाराणात्मक ढाँचा निर्माण	२१
अध्याय तीन : अध्ययन विधि	**२२-२६**
३.१ अनुसन्धानात्मक ढाँचा	२२
३.२ अध्ययन क्षेत्र र जनसंख्या छनोट	
३.३ नमूना छनोट	२३
३.३.१ विद्यालयको छनौट	२३

३.३.२ विद्यार्थी छनौट २३

३.३.३ शिक्षकको छनौट २३

३.३.४ विषय विज्ञको छनौट २३

३.४ अनुसन्धानका साधनहरुको निर्माण २४

३.४.१ खुल्ला प्रश्नावली २४

३.४.२ लक्षित समूह छलफल २४

३.४.३ अवलोकन निर्देशिका २४

३.५ साधनहरुको विश्वासनीयता र वैधता २५

३.६ सूचना संकलन प्रकृया २५

३.७ सूचनाको विश्लेषण प्रकृया २५

परिच्छेद चार : सूचनाको व्याख्या र विश्लेषण २७-४१

४.१. लिम्बू मातृभाषा पाठ्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यक न्युनतम भौतिक, शैक्षिक र पूर्वाधारहरु २७

४.१.१ पाठ्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यक भौतिक पूर्वाधारहरु २७

४.१.२ पाठ्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यक प्रशासनिक पुर्वाधारहरुको अवस्था २८

४.१.३ पाठ्यक्रम कार्यान्वयनकालागि आवश्यक शैक्षिक पुर्वाधारहरुको अवस्था ३०

४.२ लिम्बू मातृभाषाको पाठ्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पाठ्यवस्तु, शिक्षण क्रियाकलाप, सामग्री र मूल्याङकन प्रक्रियाको अवश्था ३१

४.२.१ पाठ्यपुस्तक तथा शैक्षिक सामग्रीको उपलब्धता ३१

४.२.२ शिक्षक तथा विद्यार्थी क्रियाकलाप ३२

४.२.३ शिक्षण सामग्रीहरुको प्रयोगको अवस्था ३४

४.२.४ शिक्षण विधिहरुको प्रयोगको अवश्था ३५

४.२.५ शिक्षकहरुको योग्यता तथा तालिम ३६

४.२.६ मूल्याङ्कन प्रक्रिया ३७

४.२.७. पाठ्यक्रम कार्यान्वयन योजना ३८

४.३ लिम्बु मातृभाषा कार्यान्वयनमा सरोकारवालाहरको धारणा, समस्या र समाधानका उपायहरु ३९

४.३.१ समग्र कार्यक्रम प्रति सरोकारवालाहरुको धारणा ३९

४.३.२ पाठ्यक्रम कार्यान्वयनमा देखिएका समस्याहरु ४०

४.३.३ पाठ्यक्रम, कार्यान्वयनमा देखिएका समस्या समाधानका उपायहरु ४

अध्याय पाँच : प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझाव ४२-४६

५.१. प्राप्ती ४२
५.२. निष्कर्ष ४४
५.३. सुझाव ४५
सन्दर्भ सामाग्रीहरु
अनुसुची

तालिका सूची

तालिका नं.		**पेज नं.**
१.१	पाठ्यक्रममा समावेश बिषयवस्तु	५
१.२	लिम्बू मातृभाषी शिक्षकहरुको योग्यता र तालिम	३६

३६